

DOSAVADNÍ ZKUŠENOSTI S BUDOVÁNÍM DIGITÁLNÍ KNIHOVNY STARÝCH A VZÁCNÝCH TISKŮ NA MENDELOVĚ ZEMĚDĚLSKÉ A LESNICKÉ UNIVERZITĚ V BRNĚ

Věra Svobodová – Vladimíra Perlová, Ústav vědecko-pedagogických informací a služeb MZLU Brno

Ve fondech knihovny MZLU v Brně jsou přibližně dva tisíce starých a vzácných dokumentů, které pochází většinou z minulého a předminulého století a zachycují krajinářskou tvorbu, parky, zahradnictví, lesnictví a zemědělství své doby. Základ tvoří část fondu z bývalé lichtenštejnské knihovny lednického zámku, který knihovna univerzity získala v roce 1954. V minulosti byly tyto knihy umístěny ve velmi nevhodných podmínkách podle toho, kde za dobu své existence knihovna zrovna sídlila (koleje, sklep zámku, přebudované garáže apod.). Od roku 2007 mají své důstojné místo v archivu s řízenou klimatizací v rekonstruované budově Zahradnické fakulty v Lednici. Tento fond obsahuje většinou staré monografie a několik ročníků periodik, které se věnují zahradnictví a zahradní architektuře a byly vydávány na území Rakouska-Uherska. Náš zájem se zatím soustředil na monografie z oborů zahradní a krajinářské architektury, zájmového zahradnictví, botanického názvosloví, herbáře, ovocnictví a pomologie. Vzhledem k tomu, v jakých podmínkách byly knihy po léta uloženy, je podle posouzení odborníka jejich stav relativně dobrý a aby nedošlo k nenapravitelným škodám, jsou knihy postupně odborně opravovány. Originály vzhledem k jejich jedinečnosti a obavám z nevratného fyzického poškození půjčovat nelze, na druhé straně je snaha umožnit jejich studium vědeckým a pedagogickým pracovníkům, studentům univerzity, ale také ostatní odborné veřejnosti, využití najdou například při zjišťování původního stavu krajiny, posuzování starých odrůd nebo při revitalizaci zámeckých parků a zahrad. Řešením je digitalizace starých tisků a jejich zpřístupnění v elektronické podobě. Rozhodli jsme se jít cestou přímé digitalizace vlastními silami.

V roce 2005 univerzita zakoupila skenovací zařízení Atlas a zkusili jsme naskenovat několik monografií z lednického archivu. Neměli jsme žádné zkušenosti s touto činností, takže během práce vyvstávala řada otázek – v jakém

rozlišení skenovat, jak ukládat, jak popisovat naskenované knihy, jak řešit úložiště, jak naskenované knihy zpřístupnit veřejnosti. Po konzultaci s pracovníky Národní knihovny a zjištění stavu na trhu jsme z prostředků univerzity koupili software Sirius, který umožňuje indexaci naskenovaných knih, vytvoření metadat a jejich odeslání do databáze Kramerius, kterou provozuje Národní knihovna a kde máme místo na serveru pro zpřístupňování zdigitalizovaných knih z našich fondů.

Současný postup digitalizace na MZLU je tedy následující:

1. katalogizace knihy v automatizovaném knihovnickém systému KPWinSQL
2. vlastní skenování
3. ořez a vyrovnání obrázků, kontrola naskenovaných dat, indexace a vytvoření metadat
4. OCR
5. export do XML, uložení a archivace dat
6. zpřístupnění veřejnosti, v současné době v systému Kramerius

Katalogizace je první a logický krok, protože staré tisky určené k digitalizaci dosud nebyly zahrnuty v souborném katalogu našich fondů. Katalogizovaly studentky oborů archivnictví nebo informačních studií a knihovnictví se základní znalostí pravidel AACR2 a hlavně se znalostí staré němčiny, protože většina zpracovávaných knih je pochopitelně v němčině a psaná švabachem. Tyto pracovnice vytvořily záznam, ústřední knihovna provedla kontrolu, vygenerovala přírůstkové číslo knihy a signaturu, která je v Krameriovi povinným údajem. Záznam knihy v souborném katalogu univerzity obsahuje link na plný text v elektronické podobě.

Pro skenování máme v současné době k dispozici tři knižní skenery, černobílou Minolta 7000, barevné snímky pořizujeme na skenovacím zařízení Atlas a knižním skeneru Omnicam 12 000C firmy Zeutschel. Obrázky se pořizují ve formátu jpg v hodnotě nejméně 300 dpi v celé snímané ploše.

Pro další zpracování pořizovaných skenů používáme software Sirius, ve kterém se obrázky vyrovnávají a upravují. Sirius zahrnuje klienta protokolu Z39.50, pomocí kterého se při popisu knihy stahují již vytvořené bibliografické údaje z knihovnického systému KPWinSQL. Při tvorbě metadat striktně dodržujeme standardy Národní knihovny pro popis monografií. Digitalizace monografií byla v roce 2006, kdy jsme s digitalizací začínali, poměrně novým tématem, předcházející projekty byly zaměřeny na digitalizaci novin a časopisů, takže ke změnám a zpřesnění standardů docházelo poměrně často a bylo nutno na ně velmi rychle reagovat. Pro vystavování zdigitalizovaných monografií používáme opensource Kramerius. Naše staré tisky jsou

z hlediska autorského zákona volné, takže jsou přístupné pro širokou veřejnost na adrese <http://kramerius.mendelu.cz>.

Archivace všech pořízených dat zatím probíhá na externě připojených velkokapacitních úložištích, v průběhu dalších let se předpokládá další zálohování na vyčleněném prostoru na univerzitních serverech. Dodržování standardů doporučených Národní knihovnou zajišťuje kompatibilitu námi pořízených dat v tuzemském i mezinárodním měřítku a poskytuje možnost později vložit tyto zdigitalizované monografie do připravovaného Národního digitálního úložiště ČR.

Výstupy pro uživatele

- online souborný katalog na adrese <http://katalog.mendelu.cz/index.php>
- Pokud si uživatel v našem katalogu najde publikaci, která existuje v digitální podobě, má k dispozici přímý link na její plný text.
- databáze Kramerius na adrese <http://kramerius.mendelu.cz/>
- Zde může uživatel vidět do té doby všechny zdigitalizované a vystavené knihy z našich fondů, prohlížet a vyhledávat lze podle autora a podle názvu. Pokud se jedná o knihu právně volnou, je k dispozici plný text, v opačném případě nebo pokud si nejsme jisti, je uveden pouze bibliografický záznam a plný text je dostupný pouze v síti MZLU.
- na webových stránkách ústřední knihovny na adrese http://www.mendelu.cz/cz/sluzby_sz/knihovna, kde je odkaz na digitální knihovnu pro uživatele, kteří neznají odkaz na Krameria nebo kteří jsou na těchto stránkách náhodou a o možnosti digitální knihovny neví.

Naše zkušenosti a závěry

V začátcích jsme zvažovali, zda jít cestou vlastního digitalizačního pracoviště nebo zadávat digitalizaci monografií jako zakázku jiným pracovištím. Lze říci, že rozhodnutí budování vlastního pracoviště bylo správné. Jednak bylo nutné staré monografie dostat do souborného katalogu a tato práce by se externě zadat nedala. Dalším důvodem je to, že při právě probíhající revizi v dílčích knihovnách na univerzitě nacházíme další staré knihy, které neprošly retrokatalogizací, nemají záznam v souborném katalogu, ale zaslouží si, aby o nich odborná veřejnost věděla a aby byly přístupné. Většinou se jedná o knihy právně volné z oborů botaniky, zoologie, myslivosti a ochrany lesa, které univerzita získala z darů při svém založení v roce 1919.

Další naše zkušenost je poznání, že snadnější je získat peníze na technické zařízení a na software než na pracovní sílu. Naše univerzita se vždy podílela na spolufinancování digitalizace v rámci svého rozpočtu nebo

rozvojového programu, takže máme kvalitní technické zařízení, potřebný software a zkušenosti, ale problémem je financování lidí. V současné době nemá knihovna žádné mzdové prostředky na pracovní síly, které by v digitalizaci pokračovaly a zajistily kontinuitu. Pouze laskavostí Zahradnické fakulty je na detašované pracoviště v Lednici přijata a z prostředků děkanátu placena jedna pracovnice, která pod metodickým vedením Ústřední knihovny pokračuje ve zpracování již naskenovaných knih tak, aby práce nebyly úplně zastaveny. Nicméně naděje zůstává, takže pro příští rok zase budeme usilovat o získání mzdových prostředků.